

Matej Poljanšek

POGOVOR S TOMOM VINŠČAKOM¹

Kot zrel plod enomesečnega dopisovanja, potovanja z vlakom v Zagreb, neposrednega dogovarjanja iz oči v oči, telefonskih pogovorov, pošiljanja telefaksov in elektronske pošte so se v Ljubljano, na dan žena, z vlakom pripeljali hrvaški študentje etnologije. Njihov obisk je bil v okviru mednarodnih študentskih izmenjav in srečanj v organizaciji Študentskega etnološkega gibanja, skupaj pa smo bili od 8. do 13. marca letos. Z njimi je prišel v Ljubljano tudi etnolog in indioolog Tomo Vinščak. Ob tej priložnosti smo imeli prvič priložnost videti njegov film o tibetanskih budistih v Nepalju in njihovem festivalu Yartung.

Mag. Tomo Vinščak se je rodil leta 1951 v Samoboru na Hrvaškem. Leta 1980 je diplomiral iz etnologije in indioologije. Magistriral je leta 1985 s temo *Transhumantni stočari između Primorja i Velebita*. Na Filozofski fakulteti je prijavil doktorsko disertacijo *Drveće u vjerovanjima kod Hrvata u kontekstu slavističkih istraživanja*, ki jo namerava dokončati do jeseni 1996. Od leta 1981 dela na Centru za etnološko kartografijo Filozofske fakultete v Zagrebu (danes Etnološki zavod), najprej kot strokovni sodelavec, od leta 1985 kot znanstveni asistent, sedaj pa je namestnik predstojnika EZ. Je tudi eden izmed gonilnih sil in urednikov publikacije EZ - *Studia ethnologica Croatica*.

Yeshe (profesor ali učitelj po tibetansko) Tomo Vinščak vodi projekt *Narodi i kulture Nepala*, v okviru katerega je s petčlansko filmsko-raziskovalno ekipo v avgustu in septembru 1993 posnel veliko šeg in navad predvsem z območja Mustang, kjer živi tibetanska manjšina v Nepalju, kar pred njimi doslej še ni storil nihče. 20 ur video materiala so zmontirali v pet filmov (Yartung festival, Tibetanski budizem, Vas Kagheni, Vas Marpha in Kanjon reke Kali-gandaki, ljudje in kraji). Vodi tudi projekt *Eko - etnološka analiza središnje Istre*.

O njegovem delu in hrvaški etnologiji sva se pogovarjala na zasneženi terek, 12. marca.

M.P.: Morda bi nam na začetku povedali, kaj raziskujete, katera so področja vašega raziskovalnega dela?

T.V.: Najprej je seveda tu domača hrvaška etnologija, kajti menim, da mora vsak etnolog najprej najbolj poznati etnologijo svojega naroda. Kasneje pa se lahko ukvarja tudi z raziskovanjem v Aziji, Afriki, Ameriki ali kje drugje. Če je spoznal

svojo lastno kulturo, potem se bo kot raziskovalec in etnolog povsod dobro znašel, ker so nekatere norme obnašanja univerzalne po vsem svetu.

M.P.: Ste znanstveni asistent Etnološkega zavoda Filozofske fakultete v Zagrebu. Bi nam lahko povedali kaj več o etnologiji in etnoloških ustanovah na Hrvaškem?

T.V.: Na Univerzi v Zagrebu je etnologija kot študijska smer prisotna od leta 1924. Od samega začetka je bilo kot predmet njenega proučevanja opredeljeno proučevanje ljudske kulture. Pristop k analizi kulturnih pojavov temelji na konceptu, da je etnologija zgodovinska znanost, ki se ukvarja s kulturno zgodovino neke etnije ali naroda. Oddelek za etnologijo in Etnološki zavod imata bogato fototeko, fonoteko, filmoteko in arhiv etnološkega atlasa. Na oddelku je zaslediti razmišljanje, da se bo hrvaška etnologija razvijala v dve smeri. Eno bi lahko poimenovali arheo-etnologija, drugo pa etnologija sodobnega življenja. Etnološki zavod Oddelka za etnologijo izdaja vsako leto revijo *Studia ethnologica Croatica*, v kateri objavljamo znanstvena dela hrvaških in tujih znanstvenikov. Študentje poslušajo predavanja iz nacionalne in splošne etnologije kot tudi izborne kolegije sorodnih disciplin.

Inštitut za etnologijo in folkloristiko je bil ustanovljen leta 1948. Strokovnjaki inštituta so teoretično in metodično vezani na svoje matične discipline (teorijo književnosti, muzikologijo in etnologijo). Znanstvene rezultate objavljajo v zborniku *Narodna umjetnost*. Etnološki zavod HAZU pripravlja in izdaja *Zbornik za narodni život i običaje*, našo najstarejšo etnološko publikacijo. Glavna naloga Etnografskega muzeja od ustanovitve (leta 1919) pa do danes je, da zbira, strokovno obdeluje in predstavlja javnosti etnografsko gradivo iz vse Hrvaške. V muzeju pa hoste lahko odkrijo tudi dragocene etnološke in umetnostne predmete iz Afrike, Azije, Avstralije in Amerike. Te predmete so muzeju prispevali zasebni hrvaški popotniki-raziskovalci. Etnografski muzej izdaja publikacijo *Etnološka istraživanja*. Peta hrvaška etnološka institucija je HED - Hrvatsko etnološko društvo, ki je bilo ustanovljeno leta 1959 in ima danes približno 180 članov. Društvo se ukvarja s problemi etnoloških raziskovanj, metodologijo etnološkega dela, položajem etnologije v sodobni družbi, zaposlovanjem mladih etnologov, zaščito etnoloških spomenikov in razvojem etnoloških študij. HED izdaja letno *Etnološko tribino*, kjer so objavljeni prispevki tekoče etnološke problematike.

M.P.: Raziskovali ste tudi zunaj Hrvaške. Bi nam lahko povedali kaj več o vaših novejših raziskovalnih podvigih v Aziji?

T.V.: Ob domači etnologiji se ukvarjam tudi z raziskovanjem ljudstev in kultur Indije ter indijskega podkontinenta, zato ker sem moral ob etnologiji izbrati še B smer. Izbral sem študij

1 Del pogovora z mag. Tomom Vinščakom je bil objavljen v *Nedelu*, 28. 4. 1996 in v *Tribuni*.

2 Ob obisku hrvaških študentov smo v ponedeljek, 11. 3. 1996, pripravili interdisciplinarno spoznavno srečanje, imenovano *Rokovanje med hrvaškimi in slovenskimi etnologi ter kulturologi (FDV)*, ki smo ga izpeljali na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo ter v Rožni dolini, kjer smo si najprej ogledali film o festivalu Yartung, svoje znanje pa so v 3. bloku SN v Rožni dolini, že drugič po brucovanju v gostilni *Zeleni car*, pokazali "Karaoke bend" (naj mi oprostijo za ta naziv). Srečanje je bilo v okviru akcije *Tud' jst s'm etnolog*, ki jo ob pomoči pokroviteljev (ŠOU v Ljubljani, MAYA d.o.o. in M&M TURIST) izvaja Študentska sekcija Slovenskega etnološkega društva - ŠEGAVCI (Študentsko etnološko gibanje).

indiolgije, to je študij o indijskih jezikih in kulturah, in poskušal združiti obe smeri - etnologijo Hrvaške in etnologijo Indije. Študiral sem sanskrit, pali in še druge jezike indijskega podkontinenta, da bi lahko na terenu neposredno komuniciral z ljudmi.

Moram priznati, da me v zadnjem času posebej privlačijo raziskovanja v Aziji, še posebej v visokih predelih Himalaje, kjer v glavnem živijo budisti, ki so Tibetanci, bodisi na nepalski ali tibetanski strani Himalaje. Do nepalskih tibetanskih budistov je lažje priti, zato ker je Nepal bolj odprt in hitreje dobite dovoljenja za raziskave, sam Tibet pa je bil po kitajski okupaciji v petdesetih letih za tujce popolnoma zaprt. Sedaj tujci lahko pridejo v Tibet, vendar le kot turisti in ne kot raziskovalci, ker bi za to potrebovali posebna dovoljenja, ki pa jih kitajska vlada ne daje preveč rada.

V letu 1993 sem uspel z ekipo, v kateri sta bila dva snemalca, oditi za mesec in pol v Mustang District v Nepal. To je območje v Himalaji med 2500 m in 4500 m nadmorske višine in je veliko približno tako kot Gorenjska ali celo manj. Celotno območje lahko prehodite v petih ali šestih dnevih. Tu živijo zelo stara ljudstva, v nižjih predelih so Takali, pa Gurunzi in končno Tibetanci. Vsi spadajo v tibetansko-burmansko jezikovno skupino, so mongolsko-tibetanskega rasnega tipa, po veroizpovedi so budisti. Ta ljudstva so bila vseskozi tibetanske enklave v Nepal. Sedaj sami o sebi govorijo kot o Nepalcih, držijo pa se svojih šeg in navad, verovanj in spoštujejo tibetanski jezik, bodisi dialekt takali ali gurunzi.

Če vzpostavite z njimi dober stik, lahko dobite celo več etnoloških podatkov, kot bi jih morda v samem Tibetu, kjer je prišlo po kitajski okupaciji do mešanja prebivalstva, tako da sedaj na tem območju, ki je veliko kot Evropa, živi približno dva milijona Tibetancev in tri milijone Kitajcev. Tibetanci so v svoji domovini manjšina. V petdesetih letih je prišlo tudi do uničevanja tibetanske kulture. Rušili so njihova svetišča - gompe, da bi uničili njihovo identiteto. Na srečo Kitajcem to ni popolnoma uspelo in sedaj dovoljujejo, da se lame vračajo v Tibet. Sam Dalaj-lama se še ni vrnil in še vedno živi v Indiji. Dalaj-lama je v zadnjih nekaj letih začel razmišljati o tem, da bi se do konca tisočletja vrnil v Tibet in da bi se potlej umaknil ter prepustil svoje mesto nekomu drugemu. Ko o tem vprašate Kitajce, le-ti pravijo, da so se pripravljene pogovarjati o vsem, razen o odcepitvi. Tibetu so pripravljene dodeliti celo nekakšno avtonomijo.

No, sedaj smo zajadrili v vode, ki so zanimive za vse, ki se želijo ukvarjati s Tibetom in Tibetanci - za etnologue in tudi druge raziskovalce pa je pomembno, da jih vsaj malo poznajo.

M.P.: To območje doslej tako rekoč še ni bilo resneje raziskano. Kateri so bili cilji vaše raziskovalne poti?

T.V.: Naš glavni cilj je bil, da avdio-vizualno dokumentiramo tradicionalne šege in navade. Prišli smo v tistem letnem obdobju, ko končajo poljedelska opravila (avgust, september). To je obdobje festivalov (to besedo uporablja tudi domače prebivalstvo, ki jo je prevzelo od Angležev). Izbrali smo si območje okrog Muktinatha (4000 m n. v.), kjer je veliko svetišče (Višnujev tempelj) in kamor romajo verniki hinduistične in budistične tradicije iz vsega sveta. Ob koncu avgusta ali v začetku septembra se na dan, ko je polna luna, odvija festival, ki ga imenujejo Yartung (kar pomeni konec leta). Zberejo se vsi prebivalci okoliških petih vasi, najprej tisti iz bližnjih (priprave trajajo 15 dni), pridejo pa tudi iz drugih regij Dolpa, Zgornjega Mustanga in celo iz Tibeta. Hodijo dneve in dneve ali pa jahajo na majhnih tibetanskih konjih, da bi prišli na festival.

Predvsem zaradi dobrih stikov z ljudmi na terenu in s pomočjo naših gostiteljev, ki so bili tudi prevajalci (naše znanje tibetanskega jezika je obsegalo manjše število besed), smo uspeli posneti 20 ur gradiva. O tem smo obvestili tudi njihovo Univerzo v Katmanduju, kjer imajo oddelek za nepalsko zgodovino, antropologijo in etnologijo. Dogovorili smo se, da jim bomo zmontirane filme poslali, da jih bodo lahko pokazali njihovim študentom. Posneli smo obred poroke (klasična tibetanska takali poroka). Ko že govorimo o tem: Tibetanci imajo obrede ob posebnih dnevih v letu, obrede, vezane na posameznike, npr. rojstvo, krst, poroka, smrt, in pa obrede, ki so za tujce morda najbolj zanimivi, izganjanja zlih duhov iz vasi ali posameznikov. Vsako leto se mora vsa dvakrat očistiti slabih energij. Dva takšna obreda smo posneli v vaseh Kagbeni in Marpha. Zbere se vsa vas, igrajo na njihova znana dolga tibetanska trobila, lame vodijo obredno povorko, vodeči lama blagoslavlja polja s čangom (žganjem) in bere obredna besedila, da bi izgnali te duhove iz vasi. Vso vas obkrožijo in s tem naredijo nekakšen magični krog, tako da duhovi ne morejo več vstopiti in ne morejo več škodovati vasi. V primeru, da je kakšen posameznik obseden z zlim duhom, lama izvaja celodnevni obred, da bi tega človeka ozdravil in iz njega izgnal zlega duha. Imeli smo priložnost prisostvovati takšnemu obredu v neki gompi in ga posneti, kar je redkost, saj tega ponavadi ne dovolijo. Tu bi bilo seveda potrebno spregovoriti o tibetanski medicini. Menijo, da vse bolezni nastanejo zaradi nepravilnosti v razmerjih treh življenjskih sokov (zrak, žolč in sluz) ali pa zato, ker je nekoga obsedel zli duh. To je posebno območje tibetanske medicine... Vaški lama, ki je v bistvu bon lama, pripadnik tiste stare šamanistične religije, ki so jo na tem območju poznali pred prihodom budistov v Tibet, izvaja obred. V tem primeru je šlo za depresijo, obsedenost z zlim duhom pa se lahko kaže tudi kot povečana agresivnost.

En film smo posneli samo o tem. Tema je predvsem bon budizem, ki je v svojem temelju šamanistična, animistična religija. Drugi film smo posneli o prej omenjenem Yartung festivalu, ki je pomemben za celotno območje. S festivalom se zahvaljuje božanstvom, da bi si tako dobili dobrobit za vso vas za naslednje leto. Posneli smo tudi film o kanjonu reke Kaligandaki.

M.P.: Na področju uporabe filma v etnoloških raziskavah sodelujete tudi s slovenskimi etnologi. Verjetno ste skupaj posneli veliko filmov. Zanima me tudi, kakšno je sodelovanje sedaj, po osamosvojitvi obeh držav?

T.V.: Sodelovanje s slovenskimi kolegi, vsaj kar zadeva mene, traja že več kot deset let. Imeli smo slovensko-hrvaške etnološke vzporednice, ki so bile vsako leto, izmenično enkrat v Sloveniji, drugič na Hrvaškem. Skupaj s kolegom Naškom Križnarjem, ki dela v Avdiovizualnem laboratoriju SAZU, sem v letih 1987 in 1988 snemal letni cikel premikanja transhumantnih pastirjev - ovčarjev iz Bukovice, ki gredo vsako leto na Velebit in tam ostanejo tri mesece. Snemanje je trajalo eno leto. Naredili smo dva filma, ki sta bila prikazana na svetovnem kongresu etnoloških in antropoloških znanosti, ki je bil leta 1988 v Zagrebu.

Po kongresu smo ohranili stike. Moram pa priznati, da so bili v času, ko je trajala vojna na Hrvaškem, ti stiki oslabljeni. Ampak sedaj smo zopet v Ljubljani, vojna se je na srečo končala, stiki se ponovno vzpostavljajo. In kot sem slišal in videl, obstajajo pokazatelji, da so že zdaj te povezave boljše kot prej, ko smo bili vsi v isti državi. Upam, da bo še bolje.